

18. mars 2021

Ekstern utredning

**Fysisk-antropologisk forskning på samer, kvener og
skogfinner**

**Del 1: Når og hvor har slik forskning funnet sted?
Hvem var gjenstand for den?**

Jon Røyne Kyllingstad

Ekstern utredning

Fysisk-antropologisk forskning på samer, kvener og skogfinner

Del 1: Når og hvor har slik forskning funnet sted og hvem var gjenstand for den?

Jon Røyne Kyllingstad

Innhold

1	Hva er fysisk antropologi? En kort historisk introduksjon	4
1.1	Avgrensning og presisering av problemstillingene	4
1.1.1	Periodisering og aktører	5
1.1.2	Rasehygienens og antropologien	7
1.2	Forskning på samer, kvener og skogfinner.....	7
1.2.1	Anatomisk institutt og samene før ca. 1885	9
1.2.2	Ca 1885-1908	10
1.2.3	1908-1945.....	12
1.3	Kristian E. Schreiner og Anatomisk institutts samling av samiske skjeletter	16
1.4	Samiske levninger fra raseantropologisk forskning: dagens situasjon.....	18
1.4.1	Forvaltning av Samisk skjelettmateriale i DSS i dag.....	19
1.5	Sluttbemerkninger del 1.....	20
	Kilder.....	23

1 Hva er fysisk antropologi? En kort historisk introduksjon

Fysisk antropologi er en vitenskap som vokste fram i løpet av 1800-tallet og som i første rekke arbeider med å studere biologiske variasjoner innenfor menneskeheten og kartlegge menneskets evolusjonshistorie. «Rase» var et kjernebegrep i den fysiske antropologien fram til forbi midten av forrige århundre. Mye av forskningen handlet om å dele menneskeheten inn i raser og kartlegge disse rasenes slektskapsforhold, opphav, migrasjoner og bosetting. Dette skjedde gjennom observasjon og målinger (antropometri) av ytre fysiske egenskaper hos levende mennesker og skjellettmaalinger (særlig hodeskallemaalinger (kraniologi)) på levninger etter fortidas befolkninger, og ved å sammenligne data fra slike maalinger. En rekke kjennetegn ble målt, og egne måleinstrumenter utviklet. Av særlig stor betydning var kefalindeksen, et forholdstall som anga hodets bredde i forhold til lengden fra panne til bakhode. Kefalindeksen ble brukt til inndeling i kortsuller (brachykefaler) og langskuller (dolicokefaler) og eventuelt mellomformer. Sammen med hår og øyefarge var dette sentrale kriterier for raseinndeling. Disse raseinndelingene var gjerne oppfattet som hierarkiske, i den forstand at det var vanlig å tenke seg at forskjellige raser stod på ulike evolusjonære utviklingstrinn, og at forskjeller mellom evolusjonært høytstående og lavtstående raser også kom til uttrykk i mentale forskjeller.

I Europa har fysisk antropologi i første rekke vært en disiplin innen medisinen, med nære koblinger til arkeologi. Ved museer og anatomiske institutter ble det bygget opp store «antropologiske» samlinger av utgravde hodeskuller og annet skjelettmateriale. Disse humane levningene kom fra koloniene, men også i stor grad fra utgravninger i hjemlandet. Den nasjonale befolkningens rasesammensetning, opphav og befolkningshistorie stod sentralt i mye av forskningen. Fra slutten av 1800-tallet ble det også gjennomført en rekke undersøkelser av levende mennesker, særlig av skolebarn, og ikke minst av vernepliktige soldater. Fysisk antropologi hadde ofte en tilknytning både til universitetene og anatomiske institutter og til militæret. Norsk fysisk antropologis storhetstid var ca. 1890 -1945. Den hadde delvis tilknytning til forsvaret og militærlegene og delvis til Norges eneste universitet, Universitetet i Oslo, hvor det ble bygget opp en antropologisk forskningssamling ved Anatomisk institutt.

1.1 Avgrensning og presisering av problemstillingene

En gjennomgang av den fysisk-antropologiske forskning på samer, kvener og skogfinner må settes i sammenheng med helheten i den fysisk-antropologiske forskningsvirksomheten, inkludert den som var rettet inn mot den norske majoritetsbefolkningen. Mye av forskningen på samer, kvener og skogfinner inngikk i større prosjekter som også handlet om majoritetsnordmenn, og var ofte ment å belyse spørsmål som angikk flere befolkningsgrupper. Mange spørsmål som er relevant for kommisjonens arbeid kan, dessuten best belyses ved å sammenligne forskningen på samer, kvener og skogfinner med forskningen på majoritetsbefolkningen. I hvilken grad og på hvilken måte var denne forskningen annerledes enn forskningen på «nordmenn»? Dette er spørsmål som belyses i utredningens del 2, men de vil også tas opp i del 1 der dette er naturlig.

Oppdraget innebærer også å undersøke spørsmålet om utgravning og innsamling og nåtidig situasjon for skjelettmateriale knyttet til fysisk antropologisk forskning. Her er det viktig å være oppmerksom på at det ikke alltid var en direkte sammenheng mellom utgravninger, innsamling og forskning. Humane levninger kom inn i AIs samlinger på ulike måter, fra egne utgravninger, arkeologiske utgravninger, bytte, kjøp, ekspedisjoner, gaver og tilfeldige funn. Dette var ikke nødvendigvis knyttet til spesifikke forskningsprosjekter. Samlingene ble delvis bygget opp som ledd i konkrete forskningsprosjektet, men i enda større grad for å skape en samling som kunne muliggjøre framtidig forskning. Denne utredningen tar i hovedsak for seg selve den fysisk-antropologiske forskningen som munnet ut i forsknings-publikasjoner.

Jeg vil i det følgende bruke «nordmenn» og «norsk» slik i de gjerne ble brukt i kildene, altså ikke til å betegne norske statsborgere, men til å betegne «etniske nordmenn», i kontrast til samer, kvener, skogfinner, rom, romani, jøder og andre norske statsborgere som i denne sammenheng ikke ble omtalt som «nordmenn» eller «norske». Med hensyn til å identifisere forskning på skogfinner, kvener og samer, så velger jeg å tolke dette på tre måter. 1. Forskning der det samiske, kvenske eller skogfinske er et tema. 2. Forskning der visse undersøkte individer eller levninger av individer identifiseres som samiske, kvenske eller skogfinske. 3. Prosjekter eller delprosjekter som er direkte og spesifikt rettet inn mot en av disse gruppene.

Det store flertallet av fysiske/biologiske antropologer tar i dag avstand fra rasebegrepet, og framholder at forestillingen om biologisk distinkte raser gir et feilaktig bilde av biologisk variasjon innen menneskeheten.¹ Når jeg benytter ordet rase i det følgende så er det med henvisning til hvordan dette begrepet ble brukt av fortidas antropologer, ikke fordi jeg mener at rase er et gangbart biologisk begrep.

1.1.1 Periodisering og aktører

Den fysiske antropologien i Norge kan for oversiktens skyld deles inn i fire epoker med ulike aktører: Før ca. 1885 (forhistorien) 1885-1908 (etableringen av disiplinen), ca. 1908-1945 (omfattende forskning) og etterkrigstiden (marginalisering). Jeg vil i denne rapporten konsentrere meg om perioden ca. 1885-1945, men vil også trekke opp noen lengre linjer bakover i tid i beskrivelsen av framveksten av AIs antropologiske samling. Etterkrigstiden er utelatt av plass- og tidshensyn.

Før ca. 1885: Framveksten av en fysisk antropologisk samling ved Anatomisk institutt (heretter AI), hadde utgangspunkt i den anatomiske undervisningssamlingen og startet før fysisk-antropologi ble etablert som forskningsfelt.

Ca. 1885-1908: Militærlegen Carl O.E Arbo var den som for alvor etablerte en antropologisk forskningstradisjon i Norge gjennom en serie undersøkelser av rekrutter i det sønnafjelske Norge. Han ble etterfulgt av militærlegen Carl F. Larsen (1903,1905,1909) som utvidet rekruttmålingene til også å inkludere Romsdal, Trøndelag og Nordland. Parallelt med dette jobbet anatomiprofessor (1887-1908) Gustaf Adolf Guldberg systematisk med å utvikle den

¹ <https://physanth.org/about/position-statements/aapa-statement-race-and-racism-2019/>

anatomiske samlingen ved AI og legge til rette for antropologisk forskning. I 1896 utga instituttets prosektor² Justus Barth avhandlingen *Norrønaskaller*, som bygde på Instituttets daværende samling av hodeskaller fra middelalder og vikingtid (nesten alle var fra Sørøst-Norge). Den ble supplert med to studier av C. F. Larsen i 1901 og 1908. Med til denne epoken kan vi også regne frilandsforskeren, statsstipendiaten og forfatteren Andreas M. Hansen. Han drev ikke egne målinger av mennesker, men utviklet raseteorier bygget på andres forskningsdata fra antropologien og en rekke andre fag og fikk stor oppmerksomhet (Hansen 1899,1904).

Ca. 1908- 1945: Under ledelse av anatomiprofessor Kristian Emil Schreiner (anatomiprofessor fra 1908) og hans kone Alette Schreiner ble fysisk antropologi gjort til en hovedsatsning ved AI. Det ble gjort omfattende utgravninger i Nord-Norge, og bygget opp en stor samling av humane levninger fra samiske graver. Et omfattende arbeid med både den samiske og den norske del av samlingen, som involvert flere medarbeider over flere år, munnet ut i de omfangsrrike publikasjonene *Menneskeknoklene fra Osebergskipet og andre norske jernalderfunn* (1927), *Zur Osteologie der Lappen I & II* (1931/1935) og *Crania Norwegica I & II* (1939/1946), samt flere mindre publikasjoner, skrevet av K. E. Schreiner. Samtidig involverte ekteparet Schreiner seg i store undersøkelser av den levende befolkningen i Norge. Her samarbeidet de med militærlegen Halfdan Bryn, som drev antropologisk forskning fra første verdenskrig til han døde i 1933. I 1920-1922 ledet Bryn og ekteparet Schreiner en statsfinansiert raseantropologisk kartlegging av Norge. En hel årgang rekrutter, nesten 12000 individer fra alle deler av landet ble målt.

Til denne periodens aktører hører også Instituttet for sammenlignende kulturforskning (ISKF) og Rolf Gjessing. ISKF ble opprettet i 1922 og hadde en sentral rolle i mellomkrigstidas forskning innen arkeologi, språkforskning, historie, etnologi, folkloristikk og fysisk antropologi. Schreiners forskning på samiske skjeletter ble publisert og delvis finansiert av ISKF. I 1934 publiserte dessuten instituttet medisineren Rolf Gjessings *Die Kautokeinolappen* som bygget på antropometriske målinger gjort i Kautokeino i 1915-1920.

Etter 1945: Etter Bryns død ble ikke den antropologiske forskningen i forsvaret videreført. Også ved AI ble antropologien marginalisert. Under Schreiners etterfølger Johan Torgersen fortsatte den antropologiske samlingen å vokse gjennom deponering av humane levninger fra arkeologiske utgravninger. Fysisk-antropologiske undersøkelser av skjeletter, som inkluderte klassifisering i «typer» eller «raser» fortsatte fram til ca. 1970-tallet, men var nå mer å betrakte som en hjelpevitenskap til arkeologien. Instituttet gjorde ingen egne utgravninger, og foretok ingen antropologiske befolkningsundersøkelser. Internasjonalt ble fysisk antropologi etter krigen sterkt preget av populasjonsgenetikk og «serologi», studier av hvordan ulike typer av proteiner i blodet fordeler seg mellom befolkninger. Denne forskningen hadde nære relasjoner til tradisjonell antropometrisk raseantropologi. Slik forskning foregikk også i Norge, med særlig fokus på samiske befolkninger. Det var gjerne utenlandske fagmiljøer som initierte denne

² En prosektor var en universitetslærer i anatomi med rang under professor.

forskningen, men de samarbeidet med norske aktører. Denne forskningen hadde ikke stort omfang.

1.1.2 Rasehygiene og antropologien

Den fysiske antropologien, og særlig visse skoleretninger innen antropologien, var påvirket av eugeniske/rasehygieniske ideer. Etter århundreskiftet vokste det fram en organisert internasjonal rasehygienisk/eugenisk bevegelse. Den hadde som mål å fremme «vitenskapelig» begrunnede tiltak for å forbedre befolkningens kvalitet gjennom å hindre antatt mindreverdige fra å få barn og få antatt verdifulle individer til å få flere barn. Interessen var rettet mot arvelige egenskaper, enkeltindivider og samfunnsgrupper (særlig psykisk utviklingshemmede). Mange, men langt fra alle rasehygienikere/eugenikere var opptatt av raseforskjeller, i en fysisk-antropologisk betydning av ordet rase. For deler av den rasehygieniske/eugeniske bevegelsen stod imidlertid rasespørsmålet i sentrum. En retning innenfor rasehygiene/eugenikken dyrket ideen om en særlig høyverdig nordisk-germansk rase. Antropologer og rasehygienikere som støttet en slik tenkning så gjerne på antropologisk raseforskning som en metode for å identifisere mer og mindre verdifulle raselementer i befolkningen, og å kartlegge forekomster av antatt skadelig raseblanding (Kyllingstad 2014).

En viktig internasjonal eksponent for dette var den svenske medisineren Herman Lundborg, professor og leder (1921-1935) for Statens Rasbiologisk institutt i Uppsala, og en lederskikkelse i svensk rasehygiene. «Rasbiologi» ble lansert som en betegnelse på en vitenskap i møtet mellom fysisk antropologi, humangenetikk og rasehygiene/eugenikk. Den fremste norske eksponenten var Jon Alfred Mjøen. Han var en internasjonal størrelse innen rasehygienebevegelsen, og en sterk stemme i den norske offentligheten. Han hadde imidlertid ingen akademisk posisjon i Norge og var i konflikt med sentrale figurer i det norske fagmiljøet innen genetikk og antropologi. Mjøen drev arvelighetsforskning og rasebiologisk/fysisk antropologisk raseforskning fra sitt private «Vinderen laboratorium». Også militærlegen Halfdan Bryn støttet en slik raseorientert eugenikk og en slik fortolkning av den fysiske antropologiens samfunnsrolle, og inngikk i en allianse med Mjøen fra slutten av 1920-tallet. Både Mjøen og Bryn antok at «raseblanding» mellom samer og nordmenn var skadelig. Dette var en av deres begrunnelser for å drive forskning på raser og «raseblanding». (Kyllingstad 2014)

1.2 Forskning på samer, kvener og skogfinner

Norsk fysisk antropologi jobbet med to hovedtema; nordmennenes og samenes rasesammensetning, befolkningshistorie, geografiske opphav, slektskap med andre folkegrupper, førhistoriske folkevandringer og bosetting i Norge/Skandinavia. I perioden ca. 1890-1910 var interessen i første rekke rettet mot nordmennenes historie og bygget på undersøkelser av rekrutter fra Sør-Norge og skjeletter fra utgravninger i Sør-Norge. En viktig årsak til dette var at levningene kom fra arkeologiske utgravninger, og at arkeologene var opptatt av nordmennenes, ikke samenes forhistorie. I perioden 1910-1945 ble fokuset også i stor grad rettet mot samene ved at AI begynte å gjøre egne utgravninger og ved at det ble gjort

rekruttundersøkelser også i Troms og Finnmark, samt egne undersøkelser av lokalbefolkninger (Kautokeino og Tysfjord).

Både samer og nordmenn ble ansett som raseblandede befolkninger. Samiske og norske befolkninger ble imidlertid ansett for å ha ulike rasesammensetning og ikke minst for å ha et forhistorisk opphav i hver sin opprinnelige ur-rase: Nordmennene i den såkalte nordiske/germanske rasen, samene i den såkalte lappiske/lappoide rasen. Den nordisk-germanske rasen var blond og langskallet. Den lappiske var mørk og kortskallet. Men i tillegg til dette ble det antatt at det også fantes flere andre kortskallede raseelementer i den norske befolkningen, som «den vestnorske mørke kortskallen» (også omtalt som «den alpine rase»), og den «blonde kortskallen» («den østbaltiske rase»). Rasekategorier og betegnelser på disse skiftet over tid og var et diskusjonsemne blant fagfolkene.

Disse raseteoriene hadde røtter tilbake til 1840-tallet og til en teori lansert av svenskene Sven Nilsson og Andres Retzius, i nær korrespondanse med danske arkeologer og den norske filologen og historikeren Rudolf Keyser. Ifølge denne teorien var samenes forfedre et urfolk i Nord-Europa, en gren av den «mongolske/asiatiske» rase, og et primitivt steinalderfolk. Nordmenn, svensker og dansker ble derimot utropt til etterkommere etter germanske erobrere som vandret inn i jernalderen og førte med seg jordbruk og jernalderteknologi. Det var Nilssons og Retzius' forskning som ga opphav til kefalindeksen og inndelingen i kortskallede og langskallede raser. Retzius utviklet dessuten innvandringslæren til en teori om hele den vestlige sivilisasjonens og de europeiske nasjonenes opphav. Den tilsa at samene var etterkommere etter en opprinnelig europeisk steinalderbefolkning og at indoeuropeiske invasjon i bronsealder og jernalder hadde gitt opphavet til de europeiske «folkene/nasjonene». Denne teorien fikk et sterkt internasjonalt gjennomslag og var dominerende fram til 1860-tallet, også i Norge i form av den såkalte norske historiske skole. (Kyllingstad 2014).

Nilsson/Retzius' teori mistet oppslutning både i Skandinavia og resten av Europa på 1860-tallet. Og på det tidspunktet da norsk fysisk antropologi ble etablert, var det vanlig å tenke seg at også germanernes forfedre hadde vært tilstede i Europa siden steinalderen. Det ble dessuten trukket et skille mellom en (germansk) sør-skandinavisk og en (samisk) nord-skandinavisk steinalder. Omkring århundreskiftet var det imidlertid forskere som avviste at den nord-skandinaviske steinalderen representerte samenes forfedre. Spørsmålet om hvor langt tilbake i tid den samiske bosettingen i Skandinavia strakk seg, var dermed ansett som et uavklart spørsmål. Dette spørsmålet ble drøftet med hjelp av arkeologiske, historiske, språkhistoriske og fysisk-antropologiske argumenter. Spørsmålet hadde politiske implikasjoner, idet det av mange ble tillagt relevans for spørsmål om samiske territorielle (og kulturelle) rettigheter. Dette ble særlig aktualisert i forbindelse med de norsk-svenske reinbeiteforhandlingene i etterkant av unionsoppløsningen, der mange akademikere var involvert som eksperter. (Kyllingstad 2008, Schanche 2000).

Antropologien handlet altså i stor grad om opphavet og den eldste forhistorien til landets befolkning. Dette kan ha vært noe av årsaken til at det var mindre interesse for det kvenske og skogfinske innslaget i befolkningen. Disse befolkningsgruppene kunne jo knyttes til en innvandring som hadde skjedd i historisk tid. Spørsmål knyttet til kvenske og skogfinske befolkningselementer, bosettingsmønstre og innvandring inngikk imidlertid i drøftingen av og

forskningen på den nasjonale befolkningens rasesammensetning og nordmennenes og samenes eldste befolkningshistorie, ved siden av at de var innlegg i internasjonale ordskifter om finnes rasebakgrunn og europeernes rasehistorie. Sentralt i disse debattene stod blant annet spørsmålet om den såkalte blonde brachykefal (kortsalle). Ifølge Arbo, Larsen og ekteparet Schreiner fantes det en slik rasetype i det norske folk, og de knyttet denne til et finsk befolkningselement. Schreiner omtalte den som den østbaltiske rase. Dette begrepet ble lansert av den svensk-finske antropologen Rolf Nordenstreng og benyttet av Herman Lundborg, som assosierte den østbaltiske rase med det finske elementet i Sveriges befolkning. Arbo, Larsen og Schreinerne mente at dette befolkningselementet hadde vært tilstede i Norge siden langt tilbake i tid, altså siden lenge før den skogfinske og kvenske innvandringen. Slike teorier og debatter dannet imidlertid en viktig fortolkningsramme når disse forskerne befattet seg med spørsmål knyttet til kvener og skogfinner.

Et relatert diskusjonsspørsmål handlet om tolkninger av ordet «fenni» etc. slik dette ble brukt av den østromerske forfatteren Jordanes for å beskrive en av de folkegruppene som ifølge Jordanes, levde i «Scandza» (Skandinavia) på 500-tallet e.Kr. Også vikingkongen Ottar fra Hålogaland sin omtale av «finnas» i en beretning om en reise til Kvitsjøen var et omdiskutert tema. Spørsmålet var om disse kildenes «finner» var samenes forfedre eller ikke. I slike hovedsakelig historisk/filologiske debatter, ble også raseantropologiske argumenter, skallemåling og raseteorier trukket inn.

1.2.1 Anatomisk institutt og samene før ca. 1885

Framveksten av en antropologisk samling ved AI hang blant annet sammen med arkeologiens vekst. Fra 1859 ble det drevet systematiske, offentlig finansierte arkeologiske utgravninger i Norge. I 1875 fikk Norge sin første arkeologiprofessor, mellom 1870 og 1900 ble Universitetets oldsaksamling firedoblet, og humane levninger fra arkeologiske utgravninger ble deponert i AIs skjelettsamling. Samtidig ble samlingen, via bytte og kjøp og ekspedisjoner, supplert med hodeskaller og andre skjelettdeler fra ulike verdensdeler for å skape en representativ samling av raseskjeletter. Fra midten av 1800-tallet kom det også samiske levninger inn i samlingen.

Da Kautokeino-opprørerne Mons Aslaksen Somby og Aslak Jacobsen Hætta ble henrettet i 1854 ble begges hodeskaller innlemmet i AI sin samling. Hættas skalle ble byttet mot to inuittske hodeskaller i 1856 og ført til Københavns Universitet. Den viktigste kilden til samiske hodeskaller var imidlertid handelsmannen Anders Nordvi fra Mortensnes i Nesseby kommune ved Varangerfjorden. Mortensnes har en stor konsentrasjon av såkalte urgraver, en samisk gravtype som var i bruk fra før vår tidsregning og fram til 16-1700-tallet. I 1852 satt Andreas Nordvi og sorenskriver/byfogd Even Saxlund i gang med utgravninger. Nordvi foretok også senere flere utgravninger. Nordvi hadde studert zoologi og arkeologi i København og var, følge Audhild Schanche, i utgangspunktet opptatt av samisk gravskikk. Blant annet på grunn av Nilsson/Retzius' teori fantes det imidlertid en etterspørsel etter samiske hodeskaller fra vitenskapelige institusjoner i Sør-Skandinavia og andre steder i Europa. (Schanche 2000). K.E. Schreiner (1935) omtaler 38 ikke-norske og 3 norske arbeider publisert mellom 1808 og 1931 som beskriver samiske hodeskaller. På 1870-tallet gikk Nordvis handelshus konkurs og han startet et omfattende salg av hodeskaller. Disse havnet ved flere europeiske anatomiske

institusjoner, inkludert AI. I anatomiprofessor Jacob Heibergs *Lappisch Gräber-Schädel* (1878) beskrives 23 samiske hodeskaller (innsamlet av Nordvi). Dette er antakelig det første norske fysisk-antropologiske arbeidet om samer. Det er kanskje det første norske fysisk-antropologiske arbeidet overhode.

1.2.2 Ca 1885-1908

Mellom 1891 og 1904 publiserte **C.O.E. Arbo** en serie «Bidrag til Norges Anthropologi». Undersøkelsene dekket Østerdal, Gudbrandsdal, Telemark, Aust- og Vest-Agder og Rogaland. Arbeidene var basert på undersøkelser av vernepliktige rekrutter foretatt på «ekserseplasser» og «festninger». Til sammen ca. 4000 mann.³ Målet var i første rekke å undersøke nordmennes og norske lokalbefolknings rasesammensetning, forhistorie og opphav. Han tok imidlertid høyde for at visse lokalbefolkninger kunne ha eller hadde finske eller samiske individer blant sine forfedre og anså dette som relevant for analysen av befolkningens rasesammensetning og -historie.

Arbo hevdet å ha kommet fram til at det norske folk bestod i hovedsak av tre raseelementer. Blonde kortskaller (typisk for Jæren), mørke kortskaller (typisk for de ytre fjordområdene på Vestlandet) blonde langskaller (typisk for Østlandet). Den siste var identisk med den nordisk-germanske rasen, nasjonens konstituerende element. Arbo avviste Retzius/Nilssons gamle teori om en kortskallet samisk urbefolkning i hele Skandinavia. Arbo hevdet at den blonde kortskalletypen var identisk med Jordanes' Fenni. Fenni var altså ifølge Arbo ikke identisk med samenes forfedre, men han omtalte den (1906) som en «finnoid» eller «kvenoid» type, idet han framholdt at blonde kortskaller var typisk for finske befolkninger.

Arbo (1891) tok for seg ca. 530 rekrutter fra Østerdalen og Gudbrandsdalen. Her drøfter han muligheten for at befolkningen i Nord-Østerdalen er påvirket av «indblanding» med Røros-samer (s. 19). Han hevder dessuten å kunne identifisere «kvenske» rasekjennetegn i rekrutter fra Brandval, Grue og Trysil: I Grue og Brandval støter man «ei sjelden «paa finske Fysiognomier, dels fra de herværende Finskog, dels indgiftede i Bygderne. Det syntes ifølge Arbo, som om «de Tavastlandske Typer» (slik de var beskrevet i G. Retzius' *Finska cranier* 1878) er de hyppigste" (s. 13). I Trysil synes befolkningen «stærkt blandet», ifølge Arbo. Det forklarer han blant annet med finsk bosetting i «den søndre Del af Trysil». I den sammenheng påpeker han det i Trysil finnes «mongoloide Typer med svagt skjævtliggende øyne». Arbo hevder også at tryslinger og solunger har mentalitetsmessige likhetstrekk («spræk og letvint, rask og livlig og kjæk») som skiller dem «fra den alvorlige og sindige Østerdøl». Hvorvidt han knytter dette til det finske innslaget, er uklart.

Det er lite som tyder på at Arbo aktivt søkte etter skogfinske individer for å måle dem. Han skriver i innledningen til flere av arbeidene at han bare undersøkte individer av «ren Race» (Arbo 1892 s. 1). Det synes å framgå av sammenhengen at dette innebar at han valgte seg ut

³ De fleste arbeidene (1895, 1897, 1897, 1898) var fremlagt for og publisert av Det norske Vitenskapsakademi, som den gang var en sentral vitenskapelig instans, med alle tidens anerkjente vitenskapsmenn som medlemmer. De var fremlagt på «fellesmøtene» som inkluderte både humanister og naturvitenskapsmenn.

rekrutter med slektsrøtter i lokalsamfunnet, og ikke at han unngikk rekrutter med for eksempel skogfinsk eller samisk bakgrunn. I Arbo (1891, s. 22) påpeker han at Grue og Brandval av praktiske årsaker hadde blitt undersøkt på et annet tidspunkt og med litt andre og mindre omfattende metoder enn omkringliggende områder. Dette gjorde sammenligning vanskelig, noe han beklaget, siden den finske innvandring gjorde en sammenligning interessant. Han var blant annet opptatt av spørsmålet om omfanget av og effekten av «rasekrysning» for hodeskallens form.

C. F. Larsen gjorde både rekruttundersøkelser og undersøkelser av kranier i anatomisk institutts samling. Resultatene ble publisert mellom 1901 og 1909.⁴ Arbeidet bygde videre på både Arbo og Justus Barths undersøkelser av de norske kraniene i anatomisk institutts samling. Larsen undersøkte deler av landet som lå nord for de områder Arbo hadde undersøkt: Nordmøre, Romsdal, Trøndelag og Nordland, men også Jæren og Ryfylke. Til sammen undersøkte han ca. 850 mann. Larsen mente som Arbo, at den langskallede «norrøn-germanske» rasetyper er en grunnstamme i det norske folk, men at det i tillegg er flere kortskallede eller nesten kortskallede (mesokefale) rasetyper i Norge. I drøftingen av dette viste han blant annet til at den «norske» befolkningen visse steder (som Trøndelag og Nordland) er preget av «blanding» med «finner» og «lapper».

Larsens «Nordlandsbefolkningen» fra 1905 er antakeligvis den første norske antropologiske befolkningsundersøkelsen der individer ble klassifisert ut fra «Lappisk» eller «Kvænsk» slektsbakgrunn, og der disse kategoriene danner grunnlag for analyse. 220 rekrutter fra Helgeland, Senja, Vesterålen og Ofoten ble undersøkt. Larsen framholdt at befolkningen i grenseområdet mot Troms var preget av «at Indvandring af Lapper og Kvæner forekommer i noget større maalestok» enn befolkningen lenger sør i fylket og at det derfor er «større Anledning til Racekrydsninger». Han underkastet derfor Salangen, Lavangen, Gratangen og Grovfjorden⁵ en særlig drøfting fordi «lappebosættelsen» her var så betydelig (s.8). Han anga også at 7 av de undersøkte individene hadde oppgitt at de var «Lap eller Blanding med Lap eller Kvæn». Spørsmålet om «Lap- og Kvænbladninger» er viet et eget underkapittel. Der drøftes det i hvilken grad samiske og kvenske innslag har påvirket befolkningens rasetype. Det vil si i hvilken grad befolkningens kortskallede elementer har samisk eller kvensk bakgrunn. Han sammenlignet forekomsten av ulike antatt rasetypiske fysiske kjennetegn i befolkningsgrupper med antatt ulik norsk-kvensk-samisk «blandingsforhold» (s.19).⁶

⁴ Også disse fremlagt for og publisert av Vitenskapsakademiet.

⁵ Dette omtales som «Grovfjorden», i Ibestads fjorddistrikter. Dette viser antakelig til Grovfjorden.

⁶ Et eget underkapittel har tittel «fysiske og psykiske evner» (s 27). Her hevder Larsen at nordlandsbefolkningen fysisk sett er preget av «en iøyenfallende «Forening av Kraft og Lethed» og at de er «gjennemgående kvikke, med let Opfatning [...] at de røbede en større kulturel Udviklin, end man almindelig træffer mange andre Steder i Landet under samme Forhold.» Han hevdet at «de oprindelige psykiske Anlæg», her som overalt ellers, «i høi grad» var «afhængige af de specielle Typeforhold» (altså rasen.) Hovedelementet i «den rent norske» del av befolkningen tilhørte den «nordisk-germanske» rasen og var preget av vilje og handling, men det (blonde) kortskallede elementet i «den rent norske» del av befolkningen var mer preget av følelseslivet. Disse opprinnelige psykiske raseegenskapene var så modifisert av «de lokale forhold» (livsmiljøet), og av oppblandingen med «de fremmede Raceelementer», de kortskallede «lapper og «kvæner». Om deres psykiske evner fremholdt Larsen at han ikke

Andreas M. Hansen (1899, 1904) benyttet data fra arbeidene til Arbo og andre og sammenholdt dette med materiale fra arkeologi, språkforskning, historie, geologi, botanikk etc og skapte en stor fortelling om det norske folks røtter i to førhistoriske ur-raser. «De blonde kortskallene» var ifølge Hansen «bastarder». Det norske folk bestod av to ur-raser. Mørke kortskaller langs vestkysten var etterkommere etter landets urbefolkning. Østnorske, germanske langskaller var etterkommere etter et senere innvandret erobrers- og herskerfolk. Hansen var tilhenger av en lære om at germanerne var identiske med en arisk ur-rase som hadde gitt opphav til alle arisk/indoeuropeisk-språklige folkeslag. Han omtalte langskallene som «ariere» og kortskallene som «anariere». Grunntrekk i det norske samfunnet kunne, ifølge Hansen, forklares med forskjeller i psykiske egenskaper mellom bakstreverske anariere og dynamiske ariere.

Som ledd i teorien avviste Hansen at samene var et urfolk i Norge. Han hevdet at sjøsamene var etterkommere etter det samme mørke, kortskallede «anariske» urfolket som den norske kystbefolkningen i sør. Det var disse Jordanes omtalte som Fenni, ifølge Hansen, og det var disse som hadde vært bærere av både den sør-skandinaviske og den nord-skandinaviske steinalderen. Vestlendingene hadde senere tatt opp det ariske herskerfolkets germanske språk. Sjøsamene hadde tilegnet seg reindriftssamenes språk. Bare reindriftssamene representerte det egentlige «lappiske» elementet i befolkningen, ifølge Hansen, og de hadde, hevdet han, ikke vandret inn i Skandinavia før sent i middelalderen.

Et viktig element i Hansens analyser var en undersøkelse av hodeskaller fra Varanger-urgraver som Nordvi hadde samlet inn og som var i AIs samling. Hansen hevdet at disse skallene hadde anatomiske kjennetegn som avvek fra det typisk «lappiske», men var identisk med skalleformen til de norske mørke kortskallene («anarierne») som bodde langs vestkysten i Sør-Norge.

1.2.3 1908-1945

Halfdan Bryn videreførte mange av teoriene til A.M. Hansen i sin antropologiske forskning mellom første verdenskrig og 1933, inkludert teorien om to raser i det norske folk, og samenes sene ankomst til Skandinavia. Han publiserte omkring 10 større og en rekke mindre arbeider basert på befolkningsundersøkelser, i første rekke av rekrutter. De viktigste tok for seg Trøndelag (1920) ca. 1000 rekrutter, Møre (1920) 1188 rekrutter, Selbu og Tydalen (1921) 834 sivile menn, kvinner og barn, Troms (1922) 662 rekrutter, Oppland og Hedmark (1927) 3000 individer (bare øyefarger). Bryn samarbeidet også som nevnt med K.E. og A. Schreiner om den store nasjonale rekruttundersøkelsen i 1921-22. Bryn skrev om både skogfinner, kvener og samer.

Verken studiene av trønderske rekrutter eller av lokalbefolkningene i Selbu og Tydalen fokuserte på det samiske. Samene nevnes ikke i presentasjonen av Selbu og Tydals befolkningshistorie. Ingen individer identifiseres som samiske i presentasjonen av funnene. Det

kunne uttale seg, men han antok at de samme egenskapene som preget de norske kortskallene (følelsespreget) også gjaldt for «lapper» og «kvæner».

samiske trekkes imidlertid inn i drøfting av funnene. Bryn hevdet at det tidligere hadde vært flere samer i Selbu (s.96), og at disse sannsynligvis har blitt blandet med den norske befolkningen og påvirket dens rasekarakter.

I *Troms fylkes antropologi* (1922) rettes fokus direkte mot samer og kvener. Rekruttmålingene (på Sætermoen) ble gjennomført i 1919 og var den første raseantropologiske befolkningsstudien fra Norge nord for Nordland.⁷ Ifølge Bryn var befolkningen sør for Troms en «nogenlunde homogen masse», fordi de forskjellige «raseelementer» var så «intimt blandet» at de ikke selv hadde noen «opfatning om raceforskjellen». I Troms derimot var den norske «grunnstammen» blandet med «lapper og kvæner» som er «etnisk vidt forskjellige folkestammer». Bryn framholdt at folketellingene underrapporterte antall samer og kvener, fordi personer sluttet å identifisere seg som samer og kvener eller giftet seg inn i norske familier, og at «disse «urene» elementer gifter sig atter ind i tidligere «rene» norske familier. Dette betød at «den norske race i Troms fylke for hvert aar som gaar blir mere og mere forurenset med fremmede elementer.» (s. 4). Gjennom antropologiske undersøkelser ville Bryn identifisere de opprinnelige raseelementene og deres blandingsforhold. Befolkningen ble delt inn i kategorier som «ren norsk, ren lap, ren kvæn, lap+norsk, lap+kvæn, etc. Disse gruppenes ytre fysiske «rasekjennetegn» ble sammenlignet. Bryn stilte opp en hel rekke av «bastardtyper», kjennetegnet av ulike blandingsforhold mellom lappisk, nordisk og alpinsk rase. «Lapper og kvæner» omtales gjennomgående som «fremmede» elementer.⁸

Halfdan Bryn skriver om samer og (i mindre grad) kvener også i flere andre sammenhenger, både vitenskapelig og populærvitenskapelig, men dette er kanskje den eneste befolkningsundersøkelsen der han systematisk skiller mellom «lappiske», «kvenske» og «norske» befolkninger.⁹

Det store kartleggingsprosjektet. I 1921-1922 ledet Bryn og Schreiner som nevnt en landsomfattende rekruttundersøkelse. Den innbefattet også rekrutter med skogfinsk, kvensk og samisk bakgrunn. Som ledd i prosjektet gjennomførte dessuten K.E. og A. Schreiner flere lokalstudier der data om unge menn ble supplert med målinger av menn og kvinner i alle aldre. Lokalsamfunnene ble valgt fordi de representerte antatte kjerneområder for ulike raseelementer; mørke kortskaller i indre Sogn, den nordisk-germanske rase i Hålandsdal og Eidfjord i Hardanger (168 individer) og Valle i Setesdal (261 individer) samt den «lappiske» rasen i Hellemo i Tysfjord i Nordland (210 individer). Materialet fra Sogn ble ikke publisert og interessen samlet seg særlig om Tysfjord og Valle, ansett som kjerneområder for henholdsvis den «lappiske» og den «nordiske» rase.

Hellemo i Tysfjord hadde allerede hatt besøk av K.E. Schreiner i 1914 og fikk nytt besøk av Kristian E. og Alette Schreiner i 1921. Målingene i 1914 inkluderte 124 individer (59 menn og 65 kvinner). Til sammen i 1914 og 1921 ble 210 individer undersøkt (114 menn og 96 kvinner). (A. Schreiner 1930, s. 13f). Gjennom sammenligning med samtidige befolkninger fra andre steder og menneskelevninger fra fortidige befolkninger, forsøkte de å identifisere et antatt

⁷ Larsens undersøkelser i Nordland inkluderte for så vidt litt av Sør-Troms.

⁸ Se Kyllingstad (2014) for nærlæsning av Bryns «bastardforskning» i Troms.

⁹ Det er mulig men ikke sannsynlig at en ekstra gjennomgang av kildene kan avsløre flere slike undersøkelser.

"lappisk" raselement og belyse denne rasetypens opphav, migrasjoner og bosetting i landet.¹⁰ I Tysfjord ble det dessuten gjort utgravninger av humane levninger som endte i AIs skjelettsamling (se nedenfor). I publikasjonen fra Tysfjordstudien drøftes også tallmateriale samlet inn av etnografiprofessor Ole Solberg i Gressmyrskogen, Lenvik, Troms i 1914. Det dreier seg om 40 individer, 23 menn 17 kvinner, og befolkningen ble ifølge A. Schreiner, beskrevet av O. Solberg som en norsk-samisk blanding med innslag av kvensk. Solberg publiserte ikke resultatene av denne undersøkelsen selv, men ga A. Schreiner tilgang til det innsamlede materialet.

I publikasjonene basert på det store rekruttmaterialet ble både det samiske, det kvenske og det skogfinske tematisert, men på noe ulik måte. Det var Bryn (1925,1929) som behandlet og publiserte dataene fra det østafjelske Norge.¹¹ Han vektla her at Hedmark og Oppland er karakterisert med «den overmaade store utbredelse av de for den nordiske race specifikke træk». For Hedmarks del understreker han imidlertid også at fylkets sørøstre distrikter er preget av en mørk kortskallet type, som «i alle henseender svarer til den finske Savolakstype» og har en utbredelse som sammenfaller med «den finske indvandring for vel 300 aar siden». Det var ifølge Bryn «ingen grund til at tvile paa at den væsentligste forurensning av den nordiske race i Hedmark fylke skyldes denne tilblending av finner». Bryn framholdt dessuten at det også i Nord-Østerdal fantes «et fremmed raceelement», som var kortskallet, men mindre mørkhåret end det sør-østerdalske, men han kunne ikke si noe om dette elementets opprinnelse.¹²

Materialet fra Nord-Norge ble bare kort behandlet i undersøkelsens hovedpublikasjon (K.E. Schreiner og H. Bryn: *Die Somatologie der Norweger*). Det nord-norske materialet ble i stedet utførlig behandlet i Alette Schreiners *Die Nord-Norweger*. Også her (i likhet med Tysfjordstudien) framgår det at noe av materialet var samlet inn allerede fra 1913 og framover av K.E. Schreiner og unge militærleger som var hans tidligere studenter. I likhet med *Die Somatologie der Norweger*, inneholder boka en stor mengde portrettetfotografier av rekrutter med informasjon om antropometriske mål og indekser. Til forskjell fra de tilsvarende portrettene fra Sør-Norge er det imidlertid her også inkludert både informasjon om «avstamning» i betydningen «Völkerschaft», altså tilhørighet til de språklig-kulturelt definerte etniske gruppene norsk, lappisk, kvensk, samt informasjon om «type», i betydningen rasetype, ordnet i kategoriene nordisk, lapp, blond brachykefal, alpin, samt «kvensk (rase usikker)».

Også i selve beskrivelsen og den statistiske analysen av det innsamlede materialet er tallene brutt ned på både geografisk område og etnisk (språklig-kulturelt) opphav (klassifisert ut fra foreldres etniske identitet). Materialet ble delt det inn i 7 "Volksgruppen" (folkegrupper): «Reine Norweger, reine Lappen, reine Kvänen, Norweger-Lappen, Norweger-kvänen, Lapp-

¹⁰ Se også Evjen (2018) og Kyllingstad (2018).

¹¹ Resultatene er publisert på norsk i Bryn (1925) og på Tysk i Bryn og Schreiner (1929)

¹² «[...] der fra fylkets sydøstre distrikter har bredt sig utover fylket en type med liten legemshøyde, stor favnevidde [...] noget høyere index caphalicus, noget lavere index fascialis, noget mer mørkøyet og adskillig mer mørkhaaret en den rene nordiske type. Da denne type i alle henseender svarer til den finske savolakstype og har en utbredelse som ganske svarer til den kjendte finske indvandring for vel 300 aar siden, er det ingen grund til at tvile paa at den væsentligste forurensning av den nordiske race i Hedmark fylke skyldes denne tilblending av finner. Det fremgaar av denne avhandling at det ogsaa i Nord-Østerdal findes et fremmed raceelement, brachycephalt, men mindre mørkhaaret end det sørøsterdalske.»

Kvänen og "ubestimmte Michlinge" (ubestemmelig blandede). I visse sammenhenger slo hun sammen alle som ikke var av "rent" norsk opphav til en kategori (LKM). Boka inneholder blant annet en oversikt over prosentandelen av disse 7 folkegruppene, samt av samlekategoriene LKM i de distriktene studien innbefattet (Brønnøy, Alstadhaug, Rana, Salten, Steigen, Lofoten, Vesterålen, Trondenes, Senja, Malangen, Lyngen, Alta, Hammerfest, Tana, Varanger, Vardø) (s.13).¹³

Jon Alfred Mjøens rasebiologiske undersøkelser på Røros. Ved siden av A. og K.E. Schreiners undersøkelser i Tysfjord og Ole Solbergs i Lenvik, har jeg bare kjennskap til to lokalundersøkelser rettet inn mot samiske lokalsamfunn: Rasehygienikeren Jon Alfred Mjøens undersøkelser i Rørosområdet tidlig på 1920-tallet, og distriktslege Rolf Gjessings målinger av samer i Kautokeino.

Ifølge Mjøens bok *Rasehygiene* (1938), var hensikten med studiene i Rørosområdet å studere raseblanding mellom samer og nordmenn. En helt sentral del av Mjøens rasehygieniske ideverden var en antakelse om at raseblanding skapte «legemlige» og «sjelelige» forstyrrelser. For å studere dette foretok han både fysisk-antropologiske undersøkelser av skalleform etc. og fysiologiske undersøkelser. Dette inkluderte spirometerundersøkelser av lungevolum. Teorien var at raseblanding førte til svekkelse av lungefunksjonen. Mjøen benyttet sine «funn» til å drive rasehygienisk propaganda, men denne forskningen ble i begrenset grad publisert gjennom vanlige vitenskapelige kanaler.¹⁴ Ifølge *Rasehygiene*, hadde han og hans medarbeidere også gjort undersøkelser av raseblandingens effekt på muskelkraft, legemsstørrelse, blod og kjertler. Han omtaler også, uten å spesifisere, undersøkelser i Nord-Norge. Siden Mjøens arbeid ikke var finansiert via vanlige vitenskapelige kanaler eller av den norske staten og i begrenset grad publisert i vanlige vitenskapelige fora, har jeg ikke gått nærmere inn i Mjøens forskning på samer og raseblanding.

I 1915-1920 undersøkte Rolf Gjessing 975 kvinner, menn og barn i Kautokeino. Gjessing framholdt at Kautokeino fra gammelt av aldri hadde hatt annen bosetting enn den samiske, men at «et rasetilskudd» av kvener hadde gjort seg gjeldende i den samiske befolkningen siden 1750. Kautokeino-samene var derfor en «lappisch-kvänische Bastardbevölkerung». De var antakelig likevel en av de reneste «lappischen» befolkningene i Europa, ifølge Gjessing (1934). Arbeidet var ledd i et samarbeid med sogneprest P.L. de Ferry Smith, som studerte Kautokeino-samenes historie og samfunn, dagligliv, skikk og bruk og livsinnstilling. Deler av Smiths framstilling (publisert 1938) bygget på Gjessings arbeid. Gjessing mente å kunne påvise at Kautokeino-samene hadde en blanding av «kvensk» og «lappisk» opphav. Smith mente at et folks liv og

¹³ I bokas innledning drøftes den befolkningshistoriske bakgrunnen for kvener, samer og nordmenn. Her framholdes det at man ikke vet om samene er etterkommere etter steinaldermenneskene i Nord-Skandinavia, men at de sannsynligvis har levd som jegere og fiskere i Nord-Norge siden langt tilbake i førhistorisk tid, og at de kom før nordmennene, i hvert fall i innlandet. Kvenene beskrives som innvandrere som har vært tilstede siden starten på 1700-tallet.

¹⁴ Mjøen hadde noen korte artikler om raseblanding på trykk i vitenskapelige og eugeniske tidsskrift, men ikke i norske vitenskapelige tidsskrift: Mjøen, Jon Alfred (1922) "Harmonic and unharmonic crossings: Racetypes and racecrossings in Northern Norway". *The Eugenics Revue* 14, (1): 35-40. Mjøen, Jon Alfred (1925) «Zur Erbanalyse der musikalischen Begabung». *Hereditas* 7(1): 109-128. Mjøen, Jon Alfred (1926). "Biological consequences of race-crossing", *Journal of Heredity*, 17, no. 5: 175-182. Mjøen, Jon Alfred (1931) "Race-crossing and glands: Some human hybrids and their parent stocks". *The Eugenics Revue* 23 (1): 31-40.

mentalitet, «tankeliv og interesser», ble formet av både tilpasning til «naturforhold», «livsyrke» (som jordbruk eller reindrift) og «raseopphavet» med «de særpregede naturanlegg» (s. 398). Smiths analyse av Kautokeinosamenes rasepsykologiske kjennetegn blir behandlet i utredningens del 2.

1.3 Kristian E. Schreiner og Anatomisk institutts samling av samiske skjeletter

Kristian E. Schreiners hovedverk om samiske skjeletter var som nevnt, to-bindverket *Zur Osteologie der Lappen* (1931-1935). Det bygget på levninger etter 582 samiske individer som befant seg i AIs antropologiske samling.¹⁵ Her følger en gjennomgang av AIs innsamling og forskning på samiske skjeletter med denne publikasjonen som utgangspunkt, supplert med undersøkelser av Universitetets årsberetninger og K.E. Schreiner (1945) *Further Notes on the Craniology of the Lapps*, som tar for seg levninger etter ytterligere 46 individer.

Zur Osteologie der Lappen bygget i hovedsak på to hovedgrupper av materiale. Humane levninger fra kirkegårder i samiske lokalsamfunn i Finnmark og førkristne samiske graver. Schreiner omtalte de siste som «steinkiste- og grottegraver». I dag blir de gjerne omtalt som urgraver. Før publikasjonen av Schreiners verk hadde hodeskaller fra samiske urgraver blitt behandlet i tre norske publikasjoner; anatomiprofessor Jacob Heibergs *Lappisch Gräber-Schädel* (1878), A.M. Hansens *Landnåm* (1904) som vi allerede har vært inne på og Ole Solbergs *Eisenzeitfunde aus Ost-Finmarken* (1907). Etnografiprofessor Ole Solbergs arbeid (1907) bygget på en undersøkelse av boplasser på Kjelmøya og gjennomgang av arkeologisk gravfunnmateriale samlet inn av Nordvi. Studien stadfestet funnenes samiske identitet, etablerte begrepet om en samisk jernalder og innebar en avvisning av Hansens teori. Solbergs argumenter var imidlertid basert på analyse av kulturgjenstander, ikke på kraniesammenligning.

En hovedintensjon med Schreiners arbeid var å belyse samenes bosettingshistorie, opphav og innvandring med hjelp av raseantropologiske sammenligninger av humane levninger fra urgraver med levninger fra kirkegårder. På grunnlag av dette mente Schreiner at han kunne avfeie Hansen og Bryns teori om samene som nyankomne i Skandinavia, og bekrefte Solbergs analyse. Ifølge Schreiner hadde knoklene fra førkristne urgraver klare likheter med skjelettene fra kirkegårder i samiske lokalsamfunn. Med henvisning til hodeskaller som den samepolitiske pioneren og stortingsmannen Isak Saba hadde utgravd i Nesseby i 1911 framholdt han også at samenes forfedre hadde vært til stede i Finnmark i det minste siden den romerske jernalderen. Graven inneholdt gjenstander av jern og stein som var typologisk datert til den romerske perioden. Det ble ansett som det eldste kjente gravstedet i Øst-Finnmark, og basert på skjelettmaterialet erklærte Schreiner at det var av samisk opprinnelse.

Det skjelettmaterialet fra urgraver som ble presentert i *Zur Osteologie der Lappen* hadde i stor grad blitt samlet inn før Schreiners tid. Det kom særlig fra området ved Varangerfjorden og

¹⁵ Dvs 582 katalognumre.

hadde blitt samlet inn av Nordvi og Nordvi og Saxlund¹⁶. Graver ved Varangerfjorden ble senere undersøkt av etnografiprofessor Ole M. Solberg i 1907, K.E. Schreiners medarbeider Bjarne Skogsholm i 1912 og av K.E. Schreiner i 1922. Ytterligere skjelettmateriale ble da samlet inn. Blant urgravsmaterialet i Schreiner (1935) er det også inkludert skjelettdeler fra en «grottegrav» i Hop i Tana, innsendt til AI av distriktslege C.H. Thomassen i 1927, og fra en «stenkistegrav» fra østsida av Porsangerfjorden (preparant Söderholm 1922). Også Isak Saba sine utgravninger av tre delvis defekte hodeskaller samt arkeologisk materiale i Nessebyodden/Báršnjárga i 1911 inngikk som allerede nevnt, i studien.

Levningene fra kirkegårder ble i all hovedsak samlet inn av Schreiner selv og av hans medarbeidere i Kautokeino, Karasjok, Nesseby, Porsanger, Sør-Varanger.

Kautokeino: Nordlysforskeren Sophus Tromholt samlet på 1880-tallet inn hodeskaller ved kirkegården som pga. elveerosjon lå i dagen på elvebredden. De kom inn i AIs samling via Bergen Museum. Det aller meste av materialet (ca. 50 individer) ble imidlertid samlet inn gjennom K.E. Schreiners egne utgravninger i 1917. Etter publisering av *Zur Osteologie* ble samlingen fra Kautokeino ytterligere utvidet. I 1935 ble fungerende biskop i Tromsø, Kristian Nissen (tidligere reindriftingsinspektør) informert om graver som hadde blitt funnet av håndverkere under kirkegulvet. På hans initiativ ble levninger etter 46 individer samlet av militærlegen i Alta, Steinar Munch og sendt til AI. Funnet ble publisert i Schreiner (1945) *Further notes on the craniology of the Lapps*.¹⁷

Karasjok: Kirkegården ble utgravd av Schreiners assistent, medisinstudent Bjarne Skogsholm i 1914. Det dreier seg om 25 individer, antakelig fra slutten av 1700-tallet, ifølge Schreiner.

Nesseby: På en nedlagt kirkegård på Angsnes tilknyttet Varanger kirke/Angsnes kapell ble 61 individer utgravd av B. Skogsholm i 1913-1914. Schreiner antok at kirkegården var i bruk 1719-1747.

Porsanger: En tidligere kirkegård i Kistrand, Nordre Langøy i Porsangerfjorden, som Schreiner, med henvisning til J. Qvigstad antok var i bruk 1708-1719, ble utgravd sommeren 1922 av preparant Alf Söderholm og medisinstudent Ingvald Schreiner (KE Schreiners sønn). De samlet inn levninger etter 109 individer.

Sør-Varanger, Neiden: Ved det russisk-ortodokse Sankt Georgs kapell i Neiden ble det foretatt utgravninger på en del av den gamle kirkegården som nå lå utenfor kirkegården, på annenmanns grunn. Bakgrunnen var protester fra representanter for den skoltlesamiske menigheten. Dr. med Johan Brun stod for utgravningen i 1915. Levningene (etter 94 individer) ble gjenbegravd i Neiden 25. september 2011. Et skjelett som inngår i *Zur Osteologie der Lappen*

¹⁶ Anatomiske institutter i Oslo, Stockholm, Uppsala, Lund, Berlin, Halle og Strasbourg Royal College of Surgeons i London og et par andre, ifølge KE. Schreiner (1935).

¹⁷ Schreiner antok at dette var levningene fra første halvdel av 1700-tallet, altså fra før den kvenske innvandringen. Dette gjorde materialet særlig interessant, ifølge Schreiner, som innledningsvis drøftet Smith og Gjessing's arbeider.

tilhørte en 42 år gammel same fra Neiden, som hadde blitt "skjelettert" ved AI etter sin død. Avhandlingen inneholder foto av den avdøde før og etter skjelettering.

Sør-Varanger, Pasvik: Sandhavn, tidligere sesongboplass for Skoltesamer. Tufter etter russisk-ortodokst kapell ble utgravd høsten 1915 av Johan Brun og sommeren 1929 av medisinstudentene S. Schjelderup og K. Kulseng-Hansen. Levninger etter 19 individer ble samlet inn.

Studien inkluderte også noe skjelettmateriale som Schreiner hadde samlet inn på noen holmer i Pasvikelva og som distriktslege A. B. Wessel (Kirkenes) og Dr. Bj. Skogsholm (Vadsø) hadde samlet inn på en holme i Bugøyfjorden.

I tillegg til utgravningene i Finnmark bygget *Zur Osteologie* også på noe materiale fra Nordland og Nord-Trøndelag. I *Tysfjord* gjorde Schreiner selv utgravninger på Lappholmen, Hulløya, Urvika, Eiterviken, Skrevik og Ulvøy i 1914, til dels sammen med medisinstudent Harald Angel Todal. Nytt materiale kom inn i 1920 fra Eiterviken (H. A. Todal) og Ulvøy 1922. Ved *Bodin og Folla* ble 6 skjeletter funnet i steinur av R. Gjessing og av medisinstudenter. To hodeskaller funnet i en steinur i Lierne i Nord-Trøndelag kom til AI via Etnografisk museum.

1.4 Samiske levninger fra raseantropologisk forskning: dagens situasjon

Det er åpenbart at det ble samlet inn flere samiske skjeletter og fra flere lokaliteter enn de som er behandlet i Schreiners publikasjoner. AIs antropologiske samling inneholder derfor flere samiske levninger enn det som framgår av redegjørelsen ovenfor. Redegjørelsen ovenfor omfatter imidlertid med stor sannsynlighet det meste av det materialet som kommer fra utgravninger utført av AI under Schreiners ledelse med den hensikt å drive raseantropologisk forskning.

AIs antropologiske skjelettsamling benevnes i dag som De Schreinerske samlinger (DSS) og ligger under Institutt for medisinske basalfag, Medisinsk fakultet (UIO). En gjennomgang av DSS' katalog vil kanskje kunne si noe om hvorvidt det også ble gjort innsamling av skjeletter i forbindelse med forskning rettet direkte inn mot skogfinner eller kvener. Men dette er ikke sannsynlig. Jeg har ikke funnet noe publisert fysisk-antropologisk skjelett-forskning utført av norske forskere før 1945 som fokuserer på kvener eller skogfinner. En gjennomgang av Universitetets årsberetninger fra perioden 1900-1940 gir heller ingen indikasjoner på at det ble samlet inn skjelettmateriale med et slikt formål. Årsberetningene inneholder opplysninger om den anatomisk samlingens tilvekst. Disse opplysningene er imidlertid relativt knappe og kanskje ikke uttømmende.

DSS inkluderer den største samlingen av samisk skjelettmateriale i Norge med i overkant av 1000 samiske skjeletter. Materialet er innsamlet mellom 1850 og 1977, det meste i Schreiners epoke 1914-1945. Skjelettene som kom inn i DSS etter 1945 ble imidlertid ikke samlet inn i forbindelse med fysisk-antropologisk raseforskning, men kommer i hovedsak fra arkeologiske

utgravninger.¹⁸ Ett unntak er skoltesamiske skjeletter som ble gravd opp i Pasvik i 1958, i forbindelse med en planlagt oppdemning av Pasvikelva. Skjelettene skulle flyttes til kirkegården på fastlandet, men ble først undersøkt av professor Johan Torgersen, K.E. Schreiners etterfølger ved AI. Etter denne undersøkelsen ble kroppene returnert for gjenbegravning, mens hodeskallene ble innlemmet i DSS.

Også ved forvaltningsmuseene er det samisk skjelettmateriale som kommer fra arkeologiske utgravninger. Etter 1977 er det forvaltningsmuseene/universitetsmuseene, særlig Vitenskapsmuseet i Trondheim og Norges arktiske universitetsmuseum i Tromsø som har mottatt skjeletter fra urgraver. Dette skjelettmaterialet har kommet inn gjennom sikring av utsatte graver og godkjente arkeologiske undersøkelser med hjemmel i kulturminneloven, ikke raseantropologiske forskning.

Det er ikke veldig sannsynlig at det finnes skjelettmateriale samlet inn i rasantropologisk øyemed ved andre norske institusjoner enn DSS. Det framgår av universitetets årsmeldinger at levninger ved flere anledninger før 1945 ble overført til DSS fra Bergen Museum, Oldsaksamlingen, Tromsø Museum og Etnografisk museum. Dette tyder på at humane levninger som innkam gjennom arkeologiske undersøkelser, eller som var kommet inn i museumssamlinger gjennom kjøp eller gave fra Nordvi eller andre privatpersoner, ble overført til Anatomisk institutt. Siden AI var det eneste anatomiske instituttet i Norge og den eneste norske institusjonen som var spesialisert på fysisk-antropologisk forskning, er det ikke svært sannsynlig at skjeletter som ble samlet inn som ledd i AIs fysisk-antropologiske undersøkelser har blitt overført til andre vitenskapelige institusjoner i Norge. Derimot ble det, som allerede påpekt, drevet internasjonal handel og bytte av skjelettmateriale mellom anatomiske institusjoner. Derfor er det i dag samiske skjeletter ved institusjoner og museer i utlandet. Men det finnes, ifølge Sametingsmelding om samisk kulturminnevern (2021) ingen samlet oversikt over dette materialet.

1.4.1 Forvaltning av Samisk skjelettmateriale i DSS i dag

På 1990-tallet oppstod det en offentlig debatt og en ikke smertefri prosess omkring den samiske delen av DSS. Etterkommere etter Kautokeinoopprørerne Aslak Jacobsen Hætta og Mons Aslaksen Somby henvendte seg til UiO for å få hodeskallene utlevert. Ti år etter deres første henvendelse endte saken med at UiO 20. februar 1996 vedtok å utlevere hodeskallene. De ble gjenbegravd på Kåfjord kirkegård der resten av kroppene deres hadde blitt begravd i 1854.¹⁹ UiO sammen med Samisk kulturminneråd nedsatte en komite, under ledelse av professor Inge Lønning for å utrede retningslinjer for forvaltning av DSS. Det ble vedtatt midlertidige retningslinjer som innebar at Sametinget fikk myndighet til å regulere tilgang til samlingen, godkjenne eventuell forskning på den og å få utlevert skjelettmateriale til annen oppbevaring enn UiO. (Lønning et al 1998). Saken førte også til at Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget) ble opprettet av Utdannings –og Forskningsdepartementet i 2008.²⁰ I 2011 forestod Sametinget i samarbeid med UiO en

¹⁸ Áimmahuššan - Sametingsmelding om samisk kulturminnevern 2021

¹⁹ Hættas kranium ble sporet opp i København i 1997.

²⁰ <https://www.forskningsetikk.no/om-oss/komiteer-og-utvalg/skjelettutvalget/>

gjenbegravelse av skjelettdeler fra 94 individer som hadde blitt utgravd fra den Øst-Samiske, russisk-ortodokse kirkegården i Neiden i 1915.

I 2020 undertegnet Sametinget og Universitetet i Oslo en avtale om forvaltning av samiske menneskelige levninger ved DSS. Her går det fram at Universitetet i Oslo har forvaltningsansvaret for de samiske skjelettene i DSS etter de føringer som er fastsatt av Sametinget. Sametinget fattet endelig avgjørelse i alle forhold som gjelder det samiske materialet. Den samiske delen av samlingen er lukket for offentligheten og skilt fra øvrig materiale i samlingen. Avtalen slår fast at all forskning på det samiske materiale skal underlegges etiske og vitenskapelige retningslinjer og det vises til *Etiske retningslinjer for forskning på menneskelige levninger* utarbeidet av Skjelettutvalget i 2016.²¹ I følge avtalen mellom Sametinget og Universitetet i Oslo skal Sametinget godkjenne at samiske levninger anvendes i forskning. Skjelettetmaterialet og gravfunn som befinner seg på forvaltningsmuseene har Sametinget ikke råderett over, men også her skjer forskning på samisk skjelettetmaterialet i tråd med tilråding fra Skjelettutvalget og Sametinget.²²

1.5 Sluttbemerkninger del 1

Utredningens del 1 har gitt en oversikt over norske fysisk-antropologiske forskningsprosjekter utført før 1945 som inkluderte forskning på samer, kvener og skogfinner. Det er et relativt stort kildemateriale og oversikten er sannsynligvis ikke helt uttømmende. Det er allikevel rimelig å konkludere med at det ble iverksatt en rekke forskningsprosjekter (befolkningsundersøkelser og utgravninger) rettet direkte inn mot samer, men ingen som var spesifikt rettet mot kvener eller skogfinner. Personer med kvensk og skogfinsk bakgrunn ble, derimot, i likhet med samer og nordmenn, undersøkt som ledd i generelle befolkningsundersøkelser. Det kvenske og (om enn i mindre grad) det skogfinske ble flere ganger gjort til tema i analysen av dataene fra slike undersøkelser. I noen studier ble undersøkte individer identifisert som kvenske og den kvenske befolkningen ble skilt ut og sammenlignet med andre befolkninger. Jeg har så langt ikke funnet eksempler på at dette skjedde med skogfinske individer eller befolkninger i fysisk-antropologisk forskning utført av norske forskere.

Det meste av den fysisk-antropologiske forskningen i Norge var rettet inn mot den norske majoritetsbefolkningen, ikke mot kvener, samer eller skogfinner. Spørsmålet er imidlertid om, i hvilken grad og på hvilken måte den forskningsvirksomheten og det vitenskapelige blikket som var rettet mot samer, kvener og skogfinner var annerledes enn det som ble rettet mot «nordmennene». For å besvare det må vi undersøke hva slags intensjoner, holdninger, ideer og virkelighetsoppfatninger som lå til grunn for den fysisk-antropologiske forskningen og hvordan disse eventuelt ble styrket eller svekket gjennom forskningen. Vi må også undersøke de institusjonelle og faglige rammene omkring forskningen og hvordan denne ble utført. Ble

²¹ <https://www.forskningsetikk.no/om-oss/komiteer-og-utvalg/skjelettutvalget/om-skjelettutvalget/>

²² <https://www.uio.no/om/organisasjon/styret/moter/2020/06-23/v-sak-7-retningslinjer-for-forvaltning-av-de-schreinerske-samlinger.pdf> og *Sametingsmelding om kulturvern 2021*, s. 34-40.

samiske, kvenske og skogfinske forskningsobjekter - enten de var levende mennesker eller levninger etter døde mennesker - behandlet annerledes enn de norske?

Med hensyn til de institusjonelle og faglige rammene, så ligger det en vesentlig forskjell mellom forskningen på samiske og ikke-samiske skjeletter i det faktum at norsk skjelettmateriale i stor grad kom inn i samlingen gjennom faglig utførte arkeologiske utgravninger, mens de samiske levningene før 1945 i hovedsak ble samlet inn av medisinere på oppdrag fra AI som ledd i fysisk antropologisk forskning. Dette tyder på at det samiske ble tillagt en annen status enn det norske. Det samiske synes ikke å ha vært ansett som del av den nasjonale kulturarven som arkeologien arbeidet med å forvalte. Det samiske sorterte under den fysiske antropologien og etnografien. Dette innebar blant annet, som Audhild Schanche (2010) har påpekt, at dokumentasjonen av funnkonteksten og ivaretagelse av arkeologisk materiale ble mangelfull i de tilfeller der det var medisinere som utførte gravningene.

Dette er hovedmønsteret, men bildet synes ikke å være helt entydig. Humane levninger kom inn i AIs samling både gjennom tilfeldige funn, gjennom utgravninger i regi av AI og ved at humane levninger fra arkeologiske utgravninger ble overført fra de arkeologiske forvaltningsmuseene. UiOs årsmeldinger viser at samiske levninger kom inn gjennom tilfeldige funn og AIs egne utgravninger. «Norske» levninger kom inn fra arkeologiske utgravninger og tilfeldige funn, men også fra egne utgravninger i regi av AI. Det var altså ikke bare samiske, men også ikke-samiske kirkegårder som ble gjenstand for utgravninger i regi av AI under K.E. Schreiners ledelse.²³

Historiske studier gjort av meg og andre, levner liten tvil om at den norske fysisk-antropologiske forskningen før 1945 foregikk innenfor en referanseramme som det ikke er urimelig å omtale som rasistisk. Med det mener jeg at forskningen bygget på et premiss om at det eksisterer raser og at disse rasene en gang i en fjern fortid har vært rene, og videre at forskerne antok at raser er utrustet med ulike mentale egenskaper, og, ikke minst, at de kunne ordnes i et hierarki av evolusjonært lavtstående og høytstående raser. Nordmenn ble, som hvite europeere og medlemmer av den nordisk-germanske rasen, plassert på toppen av dette hierarkiet. Samer ble plassert lenger ned i hierarkiet og omtalt som en «inferiør» (Bryn 1925), «infantil» (A. Schreiner 1932, s.13) og/eller «primitiv» rase (KE Schreiner 1935, s 286). Det kan også dokumenteres at slike forestillinger påvirket forskningen og forskernes møte med dem de forsket på.²⁴ Rase-antropologiens syn på det samiske og det nordiske har blitt belyst i flere historiske undersøkelser, blant annet av undertegnede, men det rase-antropologiske «blikket» på kvener og på det finske, er tema som kanskje er mindre belyst og blir undersøkt nærmere i del 2 av denne utredningen.

Fysisk antropologi handlet om ytre fysiske egenskaper, men i all den norske fysisk-antropologiske litteraturen finner vi i større eller mindre grad også karakteristikk av befolkningsgruppers og rasers antatte psykologiske egenskaper og til dels også karakteristikk av deres «fysiognomi». Disse karakteristikkene var ikke basert på noen forsøk på eksakt

²³ For eksempel: UiO Årsberetning 1925-1926: s. 77 Schreiner innsamlet 77 skjelett o.a. fra gammel kirkegård i Heidal, og medisinstudent O. Stangeland samlet inn 25 kranier o.a på Tjora gamle kirkegård på Sola.

²⁴ Dette kildebelegges og drøftes bl.a. i Kyllingstad, J.R. (2014), s. 147,187-190.

vitenskap, i form av intelligensmålinger eller lignende. I stedet viser de til forskernes intuitive oppfatninger eller gjengivelser av andre forfatteres beskrivelser av folkelynne etc. I Arbos og Hansens arbeider er de allikevel framlagt som en integrert del av den «vitenskapelige» undersøkelsen. I Schreinernes og til dels Bryns arbeider synes de mer å være ment som en slags bakgrunnsinformasjon.

Samtidig som ingen av disse forskerne avviste ideen om høytstående og lavtstående raser er det viktig å påpeke at det er store forskjeller mellom dem med hensyn intensjonene bak forskningen. Bryn, Mjøen, Hansen, og tildels også Arbo og Guldberg, forfektet et raseorientert samfunnssyn og sluttet seg til tankeretninger («nordisistisk» rasehygiene og «antropososiologi») som var sentrert omkring ideer om rasenes ulikhet, en nordisk-germansk eliterase og motstand mot raseblanding. For Mjøen, Bryn og Hansen, handlet fysisk-antropologisk raseforskning i stor grad om å kartlegge «gode» og «dårlige» raselementer i befolkningen. Ingenting tyder på at det lå en slik intensjon bak Schreinernes forskning. Den var i første rekke rettet inn mot historiske problemstillinger og spørsmål om raseopphav, førhistoriske folkevandringer og så videre. Fra slutten av 1920-tallet tok de også avstand fra Halfdan Bryn og fra ideen om et nordisk «herremenneske». (Kyllingstad 2014)

Spørsmålet om intensjonene bak forskningen, og hvilke samfunnsimplikasjoner den hadde, bør imidlertid ikke i første rekke ses på som et spørsmål om enkeltforskeres holdninger og handlinger, men om hvilke institusjonelle, materielle og økonomiske forhold som muliggjorde forskningen og ga den status som «vitenskap». Ikke minst viktig er spørsmålet om i hvilken grad og på hvilken måte den norske staten og det norske vitenskapssamfunnet stod bak disse undersøkelsene og hvilke intensjoner som lå til grunn for dette. Den raseantropologiske forskningen i perioden 1885-1945 var finansiert gjennom direkte bevilgninger over statsbudsjettet (Arbo og Hansen), statlig støtte kanalisert via Det norske vitenskapsakademi (rekruttundersøkelsen 1921-22), bevilgninger fra Nansenfondet (som var et akademikerstyrt forskningsfond) (Bryn), fra Instituttet for sammenlignende kulturforskning (ISKF), hvor landets ledende fagfolk innen humaniora satt i styret og/eller fra The Laura Spelman Rockefeller Foundation (kanalisert via ISKF) (Schreiner).

Forskningen var dessuten muliggjort av at AI, medisinsk fakultet og UiO stilte ressurser til rådighet, av at forsvaret (på et eller annet nivå) tilrettela for rekruttundersøkelsene, og antakelig også bidro med finansiering ved å la Bryn bruke deler av sin arbeidstid på antropometri, og kanskje av at kirkelige myndigheter (på et eller annet nivå) aktivt tillot eller unnlot å hindre utgravningene på kirkegårder. Vitenskapelig kunnskap oppnår status som «vitenskap» i første rekke ved å bli publisert gjennom vitenskapelige kanaler. Forskningsresultatene fra den fysisk-antropologiske forskningen ble dels publisert i internasjonale fagtidsskrifter, og dels, og i første rekke av Det norske vitenskapsakademi og av Instituttet for sammenlignende kulturforskning. A.M. Hansen var vitenskapelig omstridt, men ble publisert av Norsk folkemuseum, Naturen og Norsk geografisk tidsskrift. Bryn var en anerkjent vitenskapsmann både i Norge og internasjonalt, før han begynte å møte motstand og avvisning fra det norske vitenskapelige «establishment» fra slutten av 1920-tallet.

Kilder

- Áimmahuššan - Sametingsmelding om samisk kulturminnevern 2021
- Arbo, C. O. E. (1883). Nogle bidrag til nordmændenes fysiske antropologie.
- Arbo, C. O. E. (1891). Fortsatte Bidrag til Nordmændenes fysiske Anthropologi : 2 : Østerdalen og Gudbrandsdalen (Vol. 2, p. 53). I Kommission hos Steen.
- Arbo, C. O. E. (1895). Fortsatte Bidrag til Nordmændenes Anthropologi : 3 : Stavanger Amt: Vol. 1895 No. 6 (p. 71 , pl. hvorav noen fold.). I Kommission hos Jacob Dybwad.
- Arbo, C. O. E. (1895). Udsigt over det sydvestlige Norges anthropologiske forhold.
- Arbo, C. O. E. (1897). Fortsatte Bidrag til Nordmændenes Anthropologi : 4 : Lister og Mandals Amt: Vol. 1897 no. 1 (p. 62 , fold. pl.). I Kommission hos Dybwad.
- Arbo, C. O. E. (1898). Fortsatte Bidrag til Nordmændenes Anthropologi : 5 : Nedenæs Amt: Vol. 1898 No. 6 (p. 85 , fold. pl.). I Kommission hos Jacob Dybwad.
- Arbo, C. O. E. (1903). Sveriges anthropologi med sammenlignende bemærkninger til Norges (Vol. 1903:4, p. 27).
- Arbo, C. O. E. (1904). Fortsatte Bidrag til Norges Anthropologi : 6 : Bratsberg Amt (Vol. 1904:5, p. 112 , fold. pl.). I Kommission hos Dybwad.
- Arbo, C. O. E. (1906). Den blonde Brachycephal og dens sandsynlige udbredningsfelt (Vol. 1906:6, p. 21). Christiania Videnskabs-Selskab.
- Barth, J., & Guldberg, G. (1896). Norrønaskaller : crania antiqua in parte orientali Norvegiæ meridionalis inventa : en studie fra Universitetets Anatomiske Institut og dette tilegnet. Oslo: Aschehoug.
- Bryn, H. (1925). Menneskerasene og deres utviklingshistorie (Vol. 12, p. 202). Norli. Først utgitt som artikkelserie i Naturen.
- Bryn, Halfdan. (1920). Anthropologia Nidarosiensis : en proportions- og korrelationsundersøkelse av den trønderske befolkning (p. 137 , pl.).
- Bryn, Halfdan. (1920). «Researches into Anthropological Heredity». Hereditas, 1(2), 186–212.
- Bryn, Halfdan. (1921). Selbu og Tydalen : en antropologisk undersøkelse av mænd, kvinder og barn i to norske indlandsbygder: Vol. 1921, no 5 (p. 242). Utgit for Fridtjof Nansens fond ; i kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Bryn, Halfdan. (1922). Troms fylkes antropologi: Vol. 1921, no 20 (p. 176). Utgit for Fridtjof Nansens fond : I kommission hos Jacob Dybwad.
- Bryn, Halfdan. (1925). Anthropologia Norwegica : 1 : Det østenfjeldske Norges antropologi (Vols. 1925, 6, p. 242). I kommission hos Jacob Dybwad.
- Bryn, Halfdan. (1927). Über die Augentypen in Norwegen und ihre Vererbungsverhältnisse. I kommisjon hos Dybwad.
- Bryn, Halfdan., & Schreiner, K. E. (1929). Die Somatologie der Norweger : nach Untersuchungen an Rekruten: Vol. 1929, no. 1 (p. 608 , CXV pl.). I kommisjon hos Dybwad.
- Evjen, B. (2018). «Hvorfor Tysfjord og hva fant de?/Manen Divtasvuonan ja majt gávnadin?» Bårjås 2017/2018
- Gjessing, R. R. (1934). Die Kautokeinolappen : eine anthropologische Studie (Vol. 25, p. 130 , pl.). Aschehoug.
- Hansen, A. M. (1899). Norsk folkepsykologi : med politisk kart over Skandinavien (p. 112). Dybwad.
- Hansen, A. M. (1904). Landnåm i Norge : en utsigt over bosætningens historie (p. 356 , pl). Fabritius.
- Kyllingstad, J. (2008). "Menneskeåndens Universalitet" : Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning 1917-1940 : Ideene, Institusjonen Og Forskningen, Nr. 371, 661.

- Kyllingstad, J.R. (2014). *Measuring the Master Race: Physical Anthropology in Norway 1890-1945*. Cambridge, UK: Open Book Publishers, <https://doi.org/10.11647/OBP.0051>
- Kyllingstad, J.R. (2018). «'Rase' - vitenskap og ideologi. Om bakgrunnen for Alette og Kristian Emil Schreiners forskning i Tysfjord». *Bårjås* 2017/2018.
- Larsen, C. F. (1900). *Om Jædertypen: Vol. 1900, no 4 (p. 19)*. Kristiania: I commission hos Dybwad.
- Larsen, C. F. (1901). *Norske kranietyper : efter Studier i Universitetets anatomiske Instituts Kraniesamling*. Videnskabselskabet. Kristiania: i Kommissjon hos Jacob Dybwad.
- Larsen, C. F. (1903). *Trønderkranier og trønder typer: Vol. 1903, no 6*. Kristiania: I kommission hos Dybwad.
- Larsen, C. F. (1905). *Nordlandsbefolkningen : antropologiske Undersøgelser 1904: Vol. 1905 No. 2*. Kristiania: I Kommission hos Dybwad.
- Larsen, C. F. (1909). *Antropologiske Studier vedrørende den Nordenfjeldske Befolkning (Vol. 1909 No.4, p. 26)*. Kristiania: Dybwad.
- Lønning, I., M. Guhttor, J. Holme, A.Schanche, T. Sjøvold (1998) : *Innstilling fra Utvalg for vurdering av retningslinjer for bruk og forvaltning av skjelettmateriale ved Anatomisk institutt, UiO 29. april 1998*.
- Mjøen, J. (1938). *Rasehygiene (2. utvidede utg. ed.)*. Oslo: Jacob Dybwad.
- Schanche, A. (2000). *Graver i Ur Og Berg : Samisk Gravskikk Og Religion Fra Forhistorisk Til Nyere Tid*. Doktorgradsavhandling.
- Schreiner, A. (1929). *Die Nord-Norweger : anthropologische Untersuchungen an Soldaten: Vol. 1929, no. 2 (p. 209 , XLVI pl.)*. I kommissjon hos Dybwad.
- Schreiner, A. (1930). *Anthropologische Lokaluntersuchungen in Norge : Valle, Hålandsdal und Eidfjord: Vol. 1929, no. 3 (p. 89 , XXVII pl.)*. I kommissjon hos Dybwad.
- Schreiner, A. (1932). *Anthropologische Lokaluntersuchungen in Norge : Hellemo (Tysfjordlappen): Vol. 1932, no. 1 (p. 73 , XXVII pl.)*. I kommissjon hos Dybwad.
- Schreiner, K. E. og H. Bryn (1929). *Die Somatologie der Norweger : nach Untersuchungen an Rekruten: Vol. 1929, no. 1 (p. 608 , CXV pl.)*. I kommissjon hos Dybwad.
- Schreiner, K. E. (1927). *Menneskeknoklene fra Osebergskibet og andre norske jernalderfunn (p. 2 bl. S.81–279 12 bl. 111 pl.)*. Brøgger.
- Schreiner, K. E. (1931). *Zur Osteologie der Lappen : 2 (Vol. 18:2, p. 73 (tab.), 190 pl.)*.
- Schreiner, K. E. (1935). *Zur Osteologie der Lappen : 1 (Vol. 18:1, p. 294 , pl.)*.
- Schreiner, K. E. (1939). *Crania Norvegica : 1 (Vol. 1, p. 201 , LIII pl.)*. Aschehoug.
- Schreiner, K. E. (1945). *Further note on the craniology of the Lapps (Vol. 18:3, p. 46 , pl.)*.
- Schreiner, K. E. (1946). *Crania Norvegica : 2 (Vol. 2, p. 187 , CIV pl.)*. Aschehoug.
- Smith, P. L. (1938). *Kautokeino og Kautokeino-lappene : en historisk og ergologisk regionalstudie (Vol. 34, pp. XIV, 602)*. Aschehoug.
- Solberg, O. (1909). *Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken : Lappländische Studien (Vol. 1909, nr 7, Skrifter (Videnskabselskapet i Kristiania : trykt utg.))*. Christiania: In Kommission bei Dybwad.
- Universitetet i Oslo: *Årsberetninger fra årene 1900-1945*.